

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 80.

Fylke: Sør-Trøndelag.

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Singsås.

Emne: Folkemedisin

Bygdelag:

Oppskr. av: Chr. Lodgaard.

Gard:

(adresse): Singsås.

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Undertegnede er 76 år ^{gl}, og har hele min tid som hobby drevet med å samle lokalstoff til bruk for en bygdebok for Singsås, også mye ^{an} bruk av folkemedisin m.v. Ellers har jeg konferert nå med flere eldre, og deriblant med kårkone Gjertru Foros, f. på Høen i Forbygda 1880.

Husråd - kjerringråd.

1. Det er sikkert at folka var mere hardføre i gamle dage mot sykdom, enn de er nå. Det var inger læger i nærheten, og de som var langvegs unda, var også i fåtall. Singsås som ligger mitt i Gauldals dalføre, var det i første tida å søke læge i Trondheim, en 8 mils veg. Senere ble det en læge på Røros med likeså lang veg, og så ble det en på Melhus, som ligger ca. 6-7 mil unda. Men så ble det en læge på Støren, og da syntes en at det ble bra med bare 4 mils veg. Det var først på 1900 at vi fikk en læge i Singsås.

Det var ikke å søke læge ^{for} bare en skarvesykdom, og ikke i mange tilfeller heller ikke om en en var aller så mye sjuk. Folka fikk lære seg å bli hardføre i gammel tid. Husker fra mine guttedage og mine første ungdomsdage, at ble en så sjuk at denne måtte sendes på sjukehus, var det det samme som bli sendt til sjukehus for å dø. Sjukdommen var så langt fremskreden, at den sjuke kunne ikke reddes.

De fleste sjukdommer kalte de "Sutt" og "Kollikt". Sutt var all slags ^{br}brusts sjukdommer, og kollikt var mavesjukdommer, som trulig var blinntarmbetendelse, mavesår og tarmslyng m.v.

2. De var helt uvitende om smitte, og derfor døde folka i fleng nåe en smittsom sjukdom kom i bygda. Kan bare nevne et eksp. 1884 ble den første juletefest holdt i Forbygda,

en sidegrend til Singsås. Etter den utbrøt en voldsom diffe-
riedemi, og mange barn døde, opp til 2-3 og 4 på samme gård-
en. Det har vært en bruksmåte at når noen ble sjuk på en
gård, gikk naboene på besøk for å se om den sjuke, og så
drog de smitten med seg.

De hadde ingen som helst middel å berge seg mot smit-
te. En stor tobakkskrå i munden var bra, men det var ikke
alle som tålte denne heller, særlig kvinner og barn.

3. Ja de fleste hadde i allfall stående medisiner til for-
skjellige bruk.

Brannsåre: De brukte forskjellige midler. Talgklut: De varma
opp talg som var smelta av dyrefett av sau eller ku i en
stekpanne, og i denne dyppa de en lærredsfille så den ble
helt gjennomblaut og la på brannsåret. Dette lindra smert-
en og grodde godt.

Egg blanda med oppbreid smør. Koka saumøkk sammen med
smør. Raspa potet blanda med egg var også ^{de} som bruktes.

Se tillegg
side 8.

Frostskade: De kokte einerbær, og i laugen duppa de en lær-
redsklut og linda over såret. Små brannsåre f. eksp. på et
finger, stakk en den ned i jorda og da indra smerten. Svin-
galdebrennevin var det beste og dette hadde de fleste
stående til hver tid. Når de slakta en gris, tok de galden
og hadde innholdet på et glass, blanda så denne med litt
brennevin. Denne medisin skulle være det beste. Til dette
bruk brukte de sidste sort brennevin "Fuffubrennvin" ble
det kalt. Det var allerbilligste konjak som kunne fåes i
handelen. Men i den tida de hadde lov å brenne brennevin,
ble det brukt av dette.

Innfluensa og frostfeber: Da bruktes for det meste sterkt
kamferbrennevin. De hadde bestandig stående en flaske slik.
Det var fuffubrennevin på en flaske og på denne var på-
hatt en sor porsjon kamfer. De må tru at det var sterke sa-
ker, og når en tok en dram av denne sorten ble en varm. I
min oppvekst brukte de også noe patentmedisin, som en fikk
kjøpe på apotek: "Anker Pain". Det skulle være bare til ut-
vortes bruk, bl. a. mot gigtsmerter. De blanda denne i også
i dårlig konjak og drakk. Oppkokt mjølk med litt pepper i,
og noen dråper Anker Pain. Denne skulle en drikke så varm
så ~~varm~~ som en kunne greie det, og slapp frosten.

Lungebetegnelse: Kamferbrennevin, kokt varm mjølk med litt
peper i, spansklue på brystet der smertene var. Denne skul-
le ligge på inntil det ble blemmer. En brukte også varme
talgkluter. De måtte være så varme som den sjuke kunne tå-
le det.

Sår og betendelse: De brukte å legge et "Grøblad" (Kjempe) over såret. Denne finnes overalt her i Singsås. Vokser like inn på tunet. Det sies at når en la et slikt blad på såret, grode det igjen både fort og fint.

Kikhoste: Timiansaft.

Gigt og forstuvninger: For giga er det brukt mange slags råer. Mange av de gamle råer er blett avlegs, og nye midler er tatt i bruk. De gamle brukte også noe som nå er helt slutt med. Markolje. De fant en hel del metemark og hadde på et glass og korka igjen. Glasset ble så stående inntil metemarken hadde råttna helt opp, og da ble den som en olje. Av denne smurte på det sted^{der} hvor giga hadde satt seg fast, likedan der hvor en hadde en forstuvning. Det skulle være et godt middel. Husker fra mine guttedage at en nabo hadde stående markolje til stadighet. Han brukte om høsten å finne tilstrekkelig med mark og fylle på et glass, for å unngå at mangel av den slags. Det var en fæl logt av den slags gigtsmurnig. Mange brukte også Spanskflue, som laes på det stedet hvor giga hadde satt seg fast. Denne skulle ^{legge} på inntil det ble flere blemmer. Har bl. a. kjent en eldre kone, som er død for flere år sida, som brukte spanskflue for giga. Etter at denne hadde ligget så lenge, at inntil det hadde blitt mange blemmer, tok hun denne av og hadde hol på blemmene, og så la spanskflua på nytt på samme stedet. At dette var smertefult er sikkert. ~~At dette var smertefult er sikkert~~, men hun sa at etter en slik kur var hun ^{for} bra^{for} giga i lang tid. Noen brukte også furubad. Min far var serdeles påaga av gigt, og han tok et ordentlig furubad. Han ~~hakka~~ opp en del furukvist med nåla på, kokte dette vel og lenge, så det ble en ^{kylling} sjuk laug, hadde så denne i en svær kjøttså, og la seg ned i denne med hele kroppen, så bare hodet sto over. Slik lå han en halvtime, men da var han ^{måne} blitt så slap, at en vleie ham inn til senga, men han syntes at kuren hjalp.

Maveonde: Brukte en "Søtrod", Skarsøte, Gentiana purpurea.

Verk: ~~Kokt~~ graut av havremjøl. Sirupsdeig laka av sirup og sigtet rugmjøl. Den vokstervillige planten "Gærerve" ble banka til fint pulver og blanda med salt. Somme brukte også en fleskskive, som en stakk flere hol på.

Til spedbarna for ikke bli sår i jysken, brukte en "Markmjøl" som en fant mellom et tørka grantre og barken, som

små åmer hadde laka. Dette fant de helst på stakkene i låv-
veggen. Senere er det brukt potetmjøl, nå pudder.

Frosken (Trøske). Barh som ble sår^{er} i munnen, brukte en hjertet
til en frosk. Det er meg fortalt at en nabokone på en stor
gård kom til oss engang og mor fortalte henne, at jeg hadde
blitt så sår i munnen. Det skal bli råd for det, svarte hun
og så til en linkjølde og drepte en frosk, tok ut hjertet
å ga meg. Jeg ble bra igjen, men om det var froskhjertet
som kurerer meg er vel uvist.

Tuberkulose: Til kur mot denne brukte en tjærevatn, som en
drakk. For^{er} ikke andre ikke skulle smitte, og også til hjelp
for den som hadde fått "Sutt" brente de tjærefiller inne i
stua, som ble inhalert.

Hodeskurv, "Huuskørv", som spedbarna fikk i gamle dage, Min
hjemmelsmann Gjertru Foros forteller, at en brukte å legge
kokt heimlaka såpe og aske oppe på hodet. Hvorfor at de
gjorde dette kan hun ikke fortelle. Det var vel en slags
overtru. Min far Esten Lodgaard, f. 1840 fortalte, at sped-
barn som fikk huuskørv fikk gode og sterke øyner og et
godt syn, så det var en stor fordel at barna fikk den slags.

Kikhoste: De brukte Timiansaft blanda med sukker.

Forskjølelse: Treakk, salmiakk og brunsukker, som ble kokt
til mikstur.

Difterit: Gurgla halsen med parafin. I de fleste tilfeller
hjalp det ikke.

Betendelse i øret: En skar et snit i øresnippen, så de fikk
bløde en del. Også oppbredd smør ble rent inn i øret, og da
også ga smertene seg.

Vorter: Her^{er} det mange slags midler som er brukt i gamle da-
ger. Ved Osøy bru som går over elven Gaula, riksveg 130, var
det på nordsida en ettegryte, som ble sprengt vekk, da den
nye brua av jern ble bygd i 1933. Sagnet forteller, at for-
dybningen i fastfjellet var etter skohælen til Kittil Bu-
dala, da han skrevde fra Våttåsen og skulle til sin nabo
Vinntopp Høgås-Hugås. I ettergryta sto^{er} de bestandig vatn
å råttne. De tok av dette vatnet å smurte på vorta-vortene-,
og da kom de bort. Har sjøl sett det da jeg gikk på skolen
(1892-1900).

Andre brukte å ta en flesksvor som en smurte flere gang-
er over vorta og så grave den ned i møkka i saubingen. Også

en ulltråd som ble snøret rundt halsen av vorta, er også brukt.

Mavesjuka: En stekte salta sild på kloa og spiste. En pipe karva skråtobakk ble røkt, kunne enkelte også bruke.

Sprukne hender: Brukte de bre bekk direkte ned i sprekka.

For å forebygge å få sprukne hender, vaske de henderne i sit eget urin.

Rusk i øyet: En brukte en bøyet grisbust og drog løkka over øyet, og da ble som regel rusket med, og etterpå fikk en kvinne som ga bryst og mjølke inn på øyet.

Gulset: Utmerket middel mot denne var å spise lus. Lus som folk hadde. I gamle dage var alle befengt med lus. Det var ingen skam å være luset.

Ligtorne: En skar av skallet utenpå inntil det blødde, og så dryppet de en dråpe saltsyre rett ned i såret på ligtornen.

Andre midler som er brukt er besvart tidligere i emne nr. 43, og 40.

4. Alle hadde stående forskjellige medisiner, i allfall hadde hver eneste beboer stående til hver tid Kamferbrennevin, Svingaldebrennevin og mange også Markolje.

5. Når det trengtes kunne en få låne av naboene. Presten har ikke budd her i Singsås, men siav^{vi} fikk jordmor her i bygda i 1860-årene, kunne en av henne få litt medisin og gode råd og vegledning.

6. Emneliste nr. 40 er besvart tidligere.

7. Ja, mot forkjølelse, men som mikstur. Kokt sammen med salmiakk og brunsukker. (Kandis).

8. Ja vi kjenner til navnet "dyvelsdrekk". Skal være brukt mot hysteri.

Bevergjell, Bøvergjell. det var en slags medisin som er brukt, men mot hvilken sjukdom er det nå ingen som vet. Denne skulle være serdeles vanskelig få fatt i, da det er flere hundrede år siden det var Bever i Singsås. Det sies den dag i dag her: "Det er rettelig bøvergjell", når det er noe som er sers vanskelig å få.

9. Slike folkemedisiner var så godt kjent av alle, at en hver som helst kunne ^{finne} materialer og lake den til medisin.

10. Flydende mediser ble oppevart på glass eller flasker, det tørre i små krukker eller poser og gjemt i skap. På hver gård hang et lite råskap eller hengeskap, og i et ser-

skilt rom ble alle medikamenter oppvart, og som regel var skapet forsvarlig låst, så ikke uvedkommende eller barna fikk fatt i det.

11. De kjøpte fra apotek Treakk, kamfer og spanskflue. Om trent alt annet laka de til sjølve.

12. Emne nr. 43 er besvart tidligere. En kjenner ikke til at det ble kjøpt noen medisiner av kramkarer.

13. Kunnskapen til de forskjellige medisiner ble overlevert munnlig. Det er bare i den senere tida at en har lægebøker.

14. Har ikke sett eller hørt at noen hadde lægebøker fra gammel tid her i Singsås.

15. Har nemnd de forskjellige husråder og medikamenter i spørsmål 2.

---11. Bygdelækjarar.---

A. Lækjarane.

16. Nei. Ikke her i Singsås, enn beindokkere.

17-22. Bortfaller.

23. Ingen drev det som yrke, bare det kom folk, eller ble budsendt når en trengte hjelp for et eller annet. Vi hadde ^{en} mann her i Singsås, Peder Ambrosiussen Fjeseth, f. 1827, død 1903, som virka som beindokker, la sammen beinbrudd. Det var mye beinbrudd i gamle dage, og jeg minnes mange eldre folk, serlig menn, som var både skjeve og halte. "Ambrosiussen" ble budsendt nåe en hadde brekket en fot eller hand. Det saes at han "Spelka foten". Det første han gjorde var å spikke til noen tynne smale trespilder. Så linda han først en tynn fille over bruddstedet. La så spilene utenpå og linda så hard som kan kunne finne det forsvarlig med et tynt taug. La så foten, eller handa i en sammenslått tro av tynne fjeler, og så skulle vedkommende ligge rolig en tid. Men så ble det mange halte og skjeve føtter og hender å, og ligge med strekk på foten var helt ukjent i den tida. Den meste årsaken til at foten ble skjev, var at mannen eller kvinnen med beinbruddet ikke hadde tålmod å ligge så roligt så lenge, inntil brudet var forsvarlig grodd sammen.

En Peder Overli, nå 100 år gl. Han hadde 100-års fødselsdag 4 september. Han var maler, og farta som sådanfrundt om på gårdene. Han drev også litt som dokter når det trengtes. En gang han var på gården Buset, var det en som hugg av seg en finger. Det var kalt den dagen og den skadede

hadde våtter på henderne, og fingerstubben ble liggende igjen i våtten. Peder tok fingerstubben ut av våtten, bant denne forsvarlig til fingeren igjen, og merkelig nok fingerstubben grodde fast igjen. Dette er blet begrefta av flere.

Jordmor hadde ikke bygda som bodde i Singsås, før i 1860-årene, Marit Malum, f. 1840, død 1930. Hun hjalp mange med forskjellige råd og medisiner.

24. De tok inga betaling. Ble oppfatta som hjelp, men de kunne få en gave, enten et par heimstrikka strømper, eller et par våtter for hjelpa.

25. Nei. Vi hadde ingen læge i Singsås før i 1904. Så en kan lett skjønne at folka var henvist til sine egne hjelpemidler.

26-28. Ingen rettssaker.

B. Lækjeråd og lækjekurar.

29. Ingen kan fortelle at vi hadde noen virkelig bygdedoktere, annet enn beindoktere og noen som kunne stemme blod. En hver var sin egen dokter, mest husfaren og husmora, og ut fra dette blir etterfølgende spørsmål besvart.

30. Ja for det meste.

31. Besvar i spørsmål 10.

32. Det som ikke fantes i bygda, ble kjøpt på apotek.

33. Ingen utstyr, bare et ^{en}skjøn som de hadde hørt av andre.

34. Ingen oppskrifter.

35. Ukjent her.

36. Bortfaller.

37. Brennevin hadde de på hver eneste gård. Det billigste som fantes og ble kalt "Fuffubrennvin".

38-41. Da vi ikke har hatt virkelig bygdedoktere på det medisinske områder, faller dette bort.

42. Noen kloke koner drev med kopping og åreladning, som er besvart i tidligere skemaer.

43. Sneppert og bill og koppemaskiner, som også er besvart tidligere.

44. Ja på enkelte gårder kjøpte igler på apotek, og som de oppbevarte på glass, og var det noen som trengte slike fikk de låne.

45. Se om dette "Kloke koner".

46. Ja beindokterne. Det var noen som ble benyttta mere enn andre til å ta rusk av øynene.

47-48. Bortfaller.

C.Lækjebøker.

49-53. Noen lægebøker fra gammel tid, tror jeg neppe det finnes i bygda. Alle er av den nyere tid.

Singsås November 1960.

Chr.Lodgaard.

Tillegg.

Frostskade.

Per p.Aungrind, 77 år forteller, at han som gutt fikk på grunn av små og harde lærsko frostsår tærne, som hver vinter kom igjen. Dette var en stor plage for ham, og måtte hver vinter gå i større sko og linda tær. Men så kom en mann og ga foreldrene et råd som de skulle forsøke.

De skulle koke tør einer og laugen skulle de blande med aske så det ble askelut. I denne laugen skulle han ha foten neri. Så ble gjort, men det var en fryktelig pine, så ondt at tårene randt. Foten ble fullstendig svart, men han ble nå kureret etter den behandlinga, og slapp frostsåra etter den tid.

Gi Markolje skal også være brukt for frostskade.